

Івах Шобілевич (Карпенко-Карий).

2 сентября помер в Берліні після тяжкої хвороби відомий український драматург і артист Іван Карпович Тобілевич (псевдонім— Карпенко-Карий). Покійний служив українській сцені сливе до останнього року, коли тяжка хвороба примусила його перешинити свою діяльність і незабаром звела в домовину.

Іван Карпович Тобілевич родився 29 августа 1845 року в селі Арсеньєвці херсонської губ., в сім'ї простого хліборобачиншовика, яка дала українській сцені блискуче тріо—драматурга Івана і його молодших братів, славних артистів, Миколу Садовського та Опанаса Саксаганського. Сестра Івана Карповича (почоловікові—Барилотті) теж була талановитою артисткою; передчасна смерть одняла її в української сцени. Батько драматурга, Карпо Адамович (помер 1904 року) відзначався великим природним розумом і був, як висловився його некрологист, ходячею енциклопедією народної мудрости. Іван Карпович внаслідував од батька тверезий, практичний розум, бадьорий погляд на життя, енергію й витривалість в роботі. Батько хоч сам був неписьменний, цінив освіту і подбав про те, щоб дати її своїм синам в межах, на які позволяли його достатки. Іван Карпович учився в повітовій школі у Бобринці. Сімья не була заможна, і сини, здобувши освіту, повинні були зараз же йти у світ і заробляти собі самі шматок хліба. Іван Карпович вступив на службу, попереду в бобринецькій городській управі канцеляристом, а потім за сек-

ретаря поліції в Єлисаветі. В Бобринці довелось йому один час служити разом з М. Л. Кропивницьким. Канцелярська служба в глухому закутку була не по душі будущому письменникові. На скільки ставало змоги, Іван Карпович старався поширити свою шкільну освіту читанням книжок, які тоді було дуже важко роздобувати в глухій херсонщині. Йому пощастило познайомитись з кількома освіченими людьми (лікарь Михалевич, Стрижевський та ин.); споміж них особливо великий вплив на нього мав вчитель херсонської гімназії Дмитро Пильчиков, свідомий українець і демократ, колишній член кирило-мефодієвського братства. Йому Іван Карпович багато завдячує в своїм розвитку. Певно, він познайомив Ів. К—ча і з ідейним українством. В 1881 році в Івана К—ча по підозрінню в приналежності його до української громади було зроблено трус, і він позбувся посади. Ще замолоду Ів. К—ч почував велику охоту до театра і, разом з Кропивницьким, брав участь в аматорських виставах у Бобринці та Єлисаветі. В 1883 році до Єлисавета приїхала труппа М. Старипького, в якій служили вже брати Ів. К—ча. Микола й Опанас. Давній нахил до сценічної діяльності з одного боку, скрутні обставини з другого, привели І. К—ча до того, що він, якому й рапінш роблено пропозиції вступити на сцену, на цей раз послухався тієї ради і вступив до труппи. Але йому не довго довелося пробути в ній. 1883 р., коли труппа перебувала в Новочеркаському, з наказу «третього одділення» Ів. К—чу було заборонено грати і зведено вибрати собі місце для життя. Тільки дякуючи протекції наказного отамана допського Святополка-Мирського, йому дозволено було zostаватись в Новочеркаському як на заслانی¹⁾. Тут він пробув три роки. Після того йому дозволено було повернутись в рідні місця. Ці часи Ів. К—ч прожив здобуваючи собі засоби для життя власноручною працею, в буквальному розумінні цього слова; спочатку він разом з своєю дружиною Софією Виталієвною (уроженою Дітковською

¹⁾ М. Садовський. Мої театральні згадки. «Літ. Наук. Вістник», 1907, кн. VII—VIII, ст. 191.

з Київщини, — вона як і чоловік П—пробувала деякий час на сцені: їй належить переробка однієї пьєси на українську мову і переклад з польської драми «В липневу ніч» Горчинського, занявся опрацюванням книжок, і став таким майстром в цьому ділі, що зміг утримувати з нього свою сімью¹⁾. Потім він переїхав на хутір до батька і занявся хліборобською працею, приймаючи участь в усіх роботах на полі. Живучи в близьких стосунках з народом, пройшовши добру школу життя, яке зводило його з найрізномроднішими типами людей, Ів. К—ч запасає багатим матеріалом, котрий послужив йому опісля для драматичної творчости. В 1888 році Ів. К—ч знову вступив на сцену до трупи свого брата Опанаса Саксаганського і грав у ній аж до останніх років, коли хвороба (рак печінки й селезінки) підтяла його кремений організм. В літку цього року поїхав він до Берліну, але звідти привезено тільки його тіло, щоб поховати на рідній Україні.

Писати драми почав Ів. Карпович в часи свого підневольного життя в Новочеркаську. Правда, перші його літературні проби належать ще до 70 років, коли він написав кілька оповідань та перекладів з Успенського та Решетнікова, але з того всього побачило світ тільки оповідання «Новобранець», надруковане в альманасу М. Старицького «Рада» (1883 року²⁾). В 1883 р. Карпенко-Карий написав драму «Чабан» («Бурлака»), заборонену попередню цензурою. З цього часу починає він писати драми і комедії, які обійшли на сцені всю Україну й Росію і являються зараз основою репертуара українських труп. У-перше видано збірник з його трьох пьєс в 1886 році. Після того пьєси Карпенка-Карого друковалися в «Зорі», «Літературно-Науковому Вістнику», «Кіевской Старині», збірнику «На вічну пам'ять Ко-

1) Корифеи украинской сцены. К. 1901. ст. 74.

2) Окрім того йому належать: невеличкий нарис „Наталка-Полтавка“—сторінка з споминів, друкований в „Літературному збірникові в пам'ять Ол. Кониського“, К. 1903, і доклад про становище української сцени на 1 всеросійському з'їзді сценічних діячів, друкований в „Трудах“ з'їзду. М. 1898.

Гларевському», а в 1897 році появились два перші томи «Драмъ и Комедій» в Одесі. В 1903 році вийшли там же Ш і IV томи, а в 1905 році вийшов у Полтаві V том з передмовою С. Єфремова. Де-які пьеси видано дешевими окремими виданнями.

Всього Карпенко-Карий написав 18 пьес. Що ці пьеси мають не тільки сценічний інтерес, але й не аби-яке літературне значіння, показує вже факт друкування їх на сторінках серйозних видань, а також і те, що дешеві видання пьес поросходились за короткий час у великому числі примірників. Але й поза тим чисто зверхнім признаком твору Карпенка-Карого мають дуже цінні прикмети, які дають йому право на почесне місце в нашому письменстві, яко справді, по словам Франка, «церпому нині майстрові на полі української драматичної літератури». Головна заслуга Карпенка-Карого як драматурга лежить в тім, що він перший порвав з етнографізмом в українській драмі, котрий привів її на мертву точку шаблону й застою; він вийшов по-за межі традиційного кохання та романічних пригод і зосередив свій інтерес на соціально-економічному й побутовому житті українського народу, в його сучасному й минулому, стараючись захопити яко мога ширші круги українського громадянства од його верхів і до низів. Правда, він не зумів цілком увільнитись од хиб старої української драми, особливо що до сценічних перестарілих прийомів (традиційне кохання хазяйських синів з наймичками або навпаки—дочок з наймитами, довгі монологи, говорення на бік і т. д.), але, володіючи справжнім талантом, розумінням психологічної правди й пильною обсервацією життя, покійний драматург поширив обрій української драми, ввів у неї цілий ряд свіжих, нечуваних перед тим мотивів і дав широку галерею ріжноманітних суспільних типів.

Карпенко-Карий в своїх творах підняв тільки один край завіси з тих соціальних болячок, що розыдають наш народний організм; безправство мас, соціальна нерівність, економічна незабезпеченність, пролетаризація—всі ці зьявища, котрі характеризують сучасне становище українського народу, знайшли досить слабкий відгук в пьесах Карпенка-Карого, як що взяти їх усі

разом; за те брак культури, страшенна темнота нашого селянства, на ґрунті якої широко виростає здирство, обдурювання, шахрайство, погоня за лехкою наживою, забобонність — змальовані в пьесах Карпенка-Карого яскравими фарбами. Громадські ідеали Карпенка-Карого не дуже широкого розмаху; сатира його бичує не стільки негативні боки сучасного ладу, скільки особисті хиби окремих людей з різних класів, переважно з того класу, який найкраще відомий драматургові, і з якого він сам походив — середніх селян-хазяїнів. Стремління до необмеженої наживи хоч би й шахрайськими способами (Калитка в комедії «Сто тисяч»), честолюбство й погоня за кастовими привилеями (Мартин Боруля), самодурство голови сім'ї, перед волею котрого мусять коритись діти навіть у виборі подружжя і т. д.—оце головні мотиви комедії Карпенка-Карого. Тільки в одній пьесі («Бурлака») знаходимо образ стихійного протестанта проти несправедливостей сучасного соціально-політичного ладу—в особі бурлаки Опанаса, фігура котрого змальована з такою експресією й художественістю, що її сміливо можна поставити поруч з другою подібною постатю в нашому письменстві—Миколою Джерею. Образ Опанаса взагалі один із самих принадних в галереї типів, утворених Карпенком-Карим. Франко вважає, що ціла драма—один «вельми живий і драматичний малюнок безправья, яке царює в Росії від гори до низу; малюючи той найнижчий низ, автор проте прорубує добре вікно, крізь яке можна бачити й вищі щаблі того безправья, змальованого в особах старшини, збірщика, жида Гершка та цілої ватаги темних, слабосильних, прибитих селян. На тім темнім тлі малює нам автор могучу, світлу фігуру Бурлаки, чоловіка з незломною енергією та сильною вдачею, що сам один супроти цього валу стає до боротьби за правду». ¹⁾

Карпенко-Карий—поет хліборобської праці. Його герої прагнуть землі, мріють про неї, ідеалізують роботу біля землі. Але це не та жадоба землі, яку почуває вбогий селянин, що гние

¹⁾ «Життя і Слово», 1897. I.

на своєму куценькому наділі, тратить той останній шматок, йде на заробітки, на фабрики, або тікає світ за очі на «зелений клин». Це—ідеал заможного господаря, який має досить землі, щоб приложити біля неї свою працю, але марить про те, щоб «заокруглити» свій ґрунть, прибрати до рук те, що теряє менш сильний економічно його сусіда. Серцю драматурга люба фігура заможного господаря, хазяїна; він наділяє всіма чеснотами Карпа Барильченка («Суєта» і «Житейське море»), робить його кладезем житейської мудрости, який знає такий чудодійний рецепт, щоб зробитись статечним господарем, як «робоча дисципліна»; він поетизує Мирона Серпокрила («По-над Дніпром»), що, скінчивши вищу агрономічну школу, вертається на село, щоб стати хазяїном-хліборобом на батьковому ґрунті і навчати других хазяїнувати, проповідуючи ідею хліборобських спілок-артілей. Устами того ж Карпа Барильченка він тужить над «сирітством» землі: «несчасна земля, гірка твоя доля! Тікають від тебе освічені на твої достатки діти і кидають село у тьмі... Хоч задушиться тут,—нема їм діла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна, від землі, виснажили гречкосія і покинули! Ані лікаря, а ні ученого хазяїна, а ні доброго адвоката—нікого нема на селі! Тільки вивчився: прощай батьківська стріха, прощай село на віки»¹⁾! Що в дійсности село пролетаризується все більше й більше, що опоетизований драматургом «хазяїн» являється здебільшого звичайним гли-таєм, якому округлити свій ґрунть допомогла не стільки робоча дисципліна і наука, як уміння використати земельний кризіс своїх «меньших» братів, на це Карпенко-Карий закриває очі. І хоча він сам дав яскравий зразок того, до якого логичного кінця може привести жадоба землиці, ідеал заокругленого господарства—в особі Терентія Пузиря («Хазяїн») — і показав, яку атмосферу витворює культ «хазяїства» (Ліхтаренко, Феноген, з їх житейською філософією: «колись бусурменів обдирали, а тепер своїх рідних! Як на війні нікого не жаліли,—бо не ти вбьеш,

¹⁾ Драми и комедии, т. V, ст. 170.

тебе уб'ють,—так тут нема чого слини розпускать: не візьмеш ти, то візьмуть з тебе!... Тут колесо так крутиться: одних дає, другі проскакують» ¹⁾; але сімпатії автора виразно лежать на стороні хазяїнів; він тільки осуджує й висміює ексцеси з їх боку, котрі найчастіше являються, на його думку, продуктом малої освіти й некультурности. Не виходять по-за обсяг дрібно-буржуазних ідеалів і погляди Карпенка-Карого на освіту, на жіночу емансипацію; з цього погляду дуже характерні деякі фрази в I акті «Суєти». Позитивні герої пьес Карпенка-Карого—люде «малих діл», хоча, може, часом і великої любови: артилі, «робоча дисципліна», лікарювання або вчителювання на селі,—такі пластири на болячки народнього життя подає Карпенко-Карий в своїх пьесах. В одній з пьес він просто виступає з проповіддю артильної справи,—в своїх на-пів публіцистичних драматичних картинах «По-над Дніпром». Характерно для соціально-економічного світогляду драматурга те, що в його пьесі виселяються до Орємбурщини не які небудь злидарі, безземельна голота, а люде заможні, котрі леліють в душі такі мрії: «банк грошей дасть, і я куплю там сто десятин на вічність... аби землі побільше» ²⁾. Звичайно, що й до спілки приступають «добрі хазяїни», а не голота. «Вільна праця біля землі, незалежність—от мої мрії!» говорить герой пьеси, артильний діяч Мирон Серпокрил. Певна річ, що ту волю й незалежність дасть йому добре збите й кругленьке господарство, і коли такий ідеал буде досягнуто, то на що тоді здадуться і спілки! На скільки пьеса перейнята опортуністичним духом, показують добре слова Мирона про свою спілку: «в цю неділю ми всі співаємо обідню в церкві. Я вже батюшці, казав. А у вечорі, в неділю ж таки, батюшка буде читати у мене в клуні із святої історії для всіх селян, а я буду картини показувать» ³⁾. Умилення достойная картина!—можна сказати сло-

¹⁾ Драми и комедіи, т. III, ст. 251 -- 253.

²⁾ Драми и комедіи, т. III, ст. 15.

³⁾ Там же, ст. 57.

ваши одного персонажа з комедії Карпенка-Карого—«Чумаки». І пьеса кінчається по одному варіанту тим, що спілка йде в церкву на молебінь. Не останню роль для розвязки пьес грає «благодѣтельное начальство», що частенько являється по старинному прийому як *deus ex machina* (в «Бурлаці»).

В малюванні єврейських типів Карпенко-Карий не пішов далі традиційного й шаблонного виведення трохи не в кожній пьесі єврея (здебільшого євреї виступають в нього шинкарями), як глитає, шахрая, панського посіпаки («Бурлака», «Розумний і Дурень», «Наймичка», «Сто тисяч» і т. д.), і взагалі в неприхильному та шаржованому комічному світлі. Окрім гострої сатири і висміювання, у драматурга не знайшлося ні одної людяної рисочки для змалювання єврейської людности.

В історичних пьесах Карпенко-Карий виступає як гарячий український патріот і співець боротьби українського народу з його історичними ворогами; що ж до пьес побутових, то в них українство, як ідейна громадська течія, ледве зачеплене драматургом, виявляючись в формі епізодичних штрихів, механічно звязаних з дією та її особами: в «Суєті» введено легку сатиру на шкільне обрусительство на Україні (Карпо, дядько Терешко з його Матюшею), в «Хазяїні» багатий поміщик Злотницький збирає гроші на пам'ятник Котляревського, Мирон в «По-над Дніпром» дає читати селянам українські книжки...

Устами Івана Барильченка («Суєта» і «Житейське море») Карпенко-Карий висловив свій погляд на завдання театральної штуки, виступаючи проти фарса й оперетки, обстоюючи за серйозну літературну драму, за «чистоту іскуства», але ці думки висловлені якимось реторично і слабо в'яжуться з дією пьеси.

Коли ідейний бік пьес Карпенка-Карого далеко не стоїть на тій висоті, на якій обертається зараз думка передового громадянства на Україні, то з боку художественного він дав нам цілу галерею викінчених образів і типів, які сміливо можуть стати поруч з креаціями світових драматургів, а в нашій літературі, певно, займуть невмируще місце. В них виявилось його тонке розуміння психології, жива обсервація над окружаючим життям,

глибоке знання народнього українського побуту, вміння підхопити його характерні риси і утворити живі правдиві типи, як от: бурлака Опанас, Копач Бонавентура, Калитка, Мартин Боруля, Протасій Пененжка, Терентій Пузирь, Лихтаренко, писарь в «Бурлаці» і цілий ряд другорядних персонажів. Треба зауважити, що народні типи у Карпенка-Карого далеко більш вдатні, ніж інтелігентні. Як справедливо говорить д-ка Русова, ¹⁾ К.-К. розуміє інтелігентні типи занадто поверхово, і у всіх його творах вони виступають скоріще як аксесуари пьеси, аніж як її діячі, блідними тіннями, а не живими людьми (лікарь в «По-над Дніпром», Злотницький, Калінович в «Хазяїні»). Дві пьеси К.-К., написані цілком з життя інтелігенції—«Суєта» і «Житейське море»—сливе не мають жадної літературної вартости; характери змальовано або зовсім банально, або шаржовано; комізм часто-густо переходить в грубий фарс. Правда, деякі окремі персонажі несуть на собі печать правди й реальности, але вони губляться на загальному утрированому фоні.

Єсть у Карпенка-Карого чисто психологічні пьеси, збудовані виключно на романічних відносинах («Наймичка», «Безталанна» і «Батькова казка»). Не вважаючи на слабе подекуди умотивування вчинків, на трохи нереальне збудування самої колізії, перші дві драми мають чималий інтерес на сцені. Характери змальовано правдиво, розвиток страсти передано з психологічною вірністю, дія ведеться жваво, з наростаючим напруженням. «Наймичка», навіть з усіма її дефектами (цілком зайво введено елемент кровосумішки, не зовсім логично умотивовано трагічну розв'язку, суперечности в самих характерах дієвих осіб), може сміливо зайняти місце в ряді всевітніх трагедій кохання». Пьеса ця інтересна й своїми побутовими подробицями. Те саме можна було би сказати й за «Безталанну» як би не занадто штучний характер завязки пьеси, збудованої на дуже хистких з психологічного боку основах.

¹⁾ Старое и новое въ современ. малорус. литер. „Рус. Мысль“, 1903, кн. XII.

Карпенко-Карий не обмежувався сучасним життям українського народу, але брав сюжети з історичних часів,—од недавнього кріпацтва і до героїчної доби козаччини. В своїх історичних пьесах Карпенко-Карий виявив добре ознайомлення з нашою минулістю, вірне розуміння соціально-історичного процесу і ті самі позитивні прикмети психологічного таланту, що й у побутових пьесах. Безперечно, найкраща з історичних пьес Карпенка-Карого—трагедія «Сава Чалий», яка малює епізод з гайдамацьких рухів XVIII століття на правобережній Україні, зв'язаний з іменем знаменитого ватажка Сави Чалого. Фігура Сави в трагедії грішить деякими психологічними неправдоподібностями, за те гайдамацький ватажок Гнат Голий, демонічна натура з стихійними страстями, виплекана серед бурь і трівог кривавої боротьби з шляхетсько-польським режимом, удалась авторові як найкраще. Підклад трагедії—боротьба українського демосу за свої соціально-економічні й національно-релігійні права з польським державним ладом—змальовано сильними і правдивими рисами. Дуже гарна поетична драма з часів руїни — «Гандзя», де автор добре зорієнтувався серед плутанини інтересів, політичних течій і конфліктів тої сумної доби. В «Бондарівні», в якій сюжет відомої балади перенесено автором до часів хмельниччини, мало дійсно історичного елемента. По-за тим пьеса має свої добрі прикмети і викликає на сцені інтерес. В драматичній поемі «Лиха іскра поле спалить і сама везне (Сербія)» Карпенко-Карий намагався утворити образ необмеженого властолюбця, могутньої натури, здібної на все за-для придбання влади (Юліян, претендент на молдавське господарство в XVII ст.). Твір цей має багато нереальности в конструкції та в подробицях і взагалі належить до найслабших річей К.-К.-го. Гарний зразок історично-побутової комедії дають «Чумаки», де автор, між иншим, воскресив призабуті типи старої України XVIII ст. в образі двох мапдрованих дяків Шварковського й Мичковського. Пьеса з часів кріпацчини—«Прислужники» (відома ще під назвами «Підпанки» та «Що було, те мотом поросло») — найслабша з історичних творів Карпенка-Карого, з сценою несправдливих, виключних ситуацій, монологів і т. п.;

але деякі з персонажів драми змальовано живими реальними фарбами (дворецький Филимон, німець оконом, атаман).

Ми переглянули сливе всю літературну спадщину Карпенка-Карого, і в нас сам собою складається висновок, що ні одного цілком бездоганного й викінченого твору він нам не полишив і до скарбниці ідей, якими живе інтелігентне громадянство, не вніс нічого нового, оригінального, йдучи частенько навіть позаду свого часу; але в межах свого не аби-якого таланта утворив чимало правдивих художественних типів і обновили нашу драматичну літературу новим змістом. Як вірно вазначив один критик, Карпенко-Карий «довів своїми пьесами можливість і високу поучительність справді народньої драми. Сказати, що така драма утворена вже нашим автором, що він дав закономірні зразки її, яким зостається лише наслідувати, ми не можемо; для цього пьесам його не стає старанного мотивування змальованих ситуацій, глибини й послідовности психологічного аналізу, індивідуалізації характерів і, так мовити, архітектурної викінчености. Ми маємо в його драмах перші серйозні проби, а не викінчені зразки народньої української драми, яка жде ще руки великого майстра і глибокого знавця людського серця»¹⁾. Слова ці були сказані дев'ять років тому назад з приводу перших двох томів «Драм і комедій». З того часу покійний драматург випустив ще три томи своїх пьес, але в них він показав небагато поступу в вищезазначеному розумінні. Та про те всією своєю драматичною творчістю він справді прочистив шлях для майбутньої серйозної української драми. Після Карпенка-Карого не можна говорити, що у нас нема драми.

До загальних прикмет пьес Карпенка-Карого належить іще його мягкий юмор, який впливає не тільки з комічних ситуацій дієвих осіб, але з самого їх характеру; це той здоровий народний юмор, котрий вважається властивим українському народові і який надає особливу принадність комічним персонажам Карпенка-Ка-

1) О. М. «Кіев. Ст.», 1898, VII—VIII, ст. 46.

рого (Омелько в «Мартині Борулі», Конач Бонавентура, мандрівані дяки, баба Бушля в «Чумаках»). Друга прикмета — це прекрасна народня мова його творів, якою він однаково легко панує для змалювання життя найрізніщих громадських верств. Про неї говорить д. Ө. М., що «Карпенко-Карий уміє користуватись для своєї цілі готовим багатством живої народньої мови і, не показуючи, правда, творчости в рідній мові, в дусі її законів і розвитку, він, проте не поновляє її непотрібними позичками з чужих мов, ні власним утворенням» ¹⁾).

Щоб оцінити як слід значіння творів Карпенка-Карого для українського театра, треба кинути погляд на те, що уявляла з себе українська драматургія перед ним, тоді як уже народився постійний український театр і на українській сцені появилсь ряд визначних талантів. Весь український репертуар складався на початку 80-х років з кількох старих анахронічних пьєс, та з етнографічних картин, з примітивним сюжетом, з наївними прийомами. Кохання в усіх його видах і комбінаціях було зачарованим кругом, по за який ніхто з українських авторів не одважувався переступити. Карпенко-Карий обновив і оздоровив українську сцену, ввівши в неї соціально-побутову драму і комедію, збогатив своїми пьєсами обмежений волею й неволею репертуар і дав цим спрмогу молодим артистичним силам розвинути свої таланти і виявити свій хист. Можна сказати, що в часи тяжкого лихоліття й занепаду українського театра Карпенко-Карий трохи не сам один виніс на своїх плечах тягар ідейної української драми, не даючи їй рішуче виродитись в оперетково-етнографічний жанр. В цьому його заслуга не тільки перед українським театром, але й взагалі перед нашою національною культурою.

Покійний драматург був і видатним артистом, талановитим інтерпретатором переважно комічних ролей, як у своїх так і в чужих пьєсах. До його амплу належали ролі людей старшого віку, здебільшого комічні. В межах свого амплу він був здібний передавати самі тонкі нюанси чуття од глибоко драматичних мо-

¹⁾ „К. Ст.“, 1898, VII—VIII, 45.

ментів до щиро-комічних, церейнятих юмором і навіть м'яким ліризмом. В його виконанню Калитка («Сто тисяч»), Павло Серпокрил («По над Дніпром»), Старшина в «Бурлаці», Пузирь («Хазяїн») робили вражіння фігур цілком вихоплених з життя, реальних до найменшої подробиці й деталю. Виовні інтелігентна й обміркована гра, розуміння художественного такта й міри характерізували покійного артиста при виконанню таких ролей, які одкривають простор для шаржа й пересади. Через те у його виходили живими креаціями без усякої утрировки такі ролі, як Барабаша в «Богдані Хмельницькому» або Потоцького в «Саві Чалому». Карпенко-Карий був одним з найкращих виконзвців ролі Возного в «Наталці-Полтавці». Гра його в ролях свого амплуа була справжньою школою для починаючих артистів.

В сумній історії українського театру покійний був світлим зьявищем ідейного і цілком свідомого національно артиста-драматурга. Його пьеси ще довго скрашатимуть нашу сцену, а ім'я його ніколи не зітреться з сторінок історії української національної культури.

Важніша література про Карпенка-Карого: 1) *О. Огоновський*. Історія літератури руської. Часть II. Л. 1889. ст. 859—882. 2) *В. Катрановъ*. О малорусской драмѣ. Одесса. 1899. 3) *Юрій Кміт*. Карпенко-Карий. «Літературно-Науковий Вістник», 1900. VII, ст. 1—22. 4) *Ө. М.* Рецензія на I—II томи «Драмъ и комедій». «Кіевская Старина», 1898, VII—VIII, ст. 44—50. 5) *А. Личкій*. И. К. Карпенко-Карый. Біографическій очеркъ и обзоръ дѣятельности. «Жизнь и Искусство». 1900, № 16. 6) *Корнфеи украинской сцены*. К. 1901. 7) *П. Г-скій*. Репензія на III—IV тт. «Др. и Ком.» Кіевская Старина, 1903, кн. VI, ст. 197—202 і кн. IX, ст. 139—146, 8) Передмова *С. Ефремова* до V т. «Драмъ и Комедій» К.-К. Полтава. 1905. Повна бібліографія—в «Українській Драматургії» М. Комарова. Одесса. 1906.

Д. Дорошенко.